

Kijk op exoten

nummer 25, november 2018

Met exoten worden uitheemse soorten aangeduid die Nederland niet op eigen kracht kunnen bereiken, maar door menselijk handelen (transport, infrastructuur) hier in de natuur terecht zijn gekomen of dat in de nabije toekomst dreigen te doen. Soorten die Nederland op eigen kracht bereiken vanuit hun natuurlijke verspreidingsgebied, bijvoorbeeld door klimaatverandering, zijn geen exoten. Exoten leiden in de meeste gevallen niet tot grote problemen; slechts een beperkt aantal vertoont invasief gedrag door een explosieve ontwikkeling na vestiging. Invasieve exoten kunnen een bedreiging vormen voor de inheemse biodiversiteit, volksgezondheid of veiligheid.

25° Kijk op Exoten

Dit is het 25° nummer van Kijk op Exoten; een nieuwsbrief waarin telkens weer betrouwbare en lezenswaardige nieuwtjes, achtergronden en vragen rond (de signalering van) exoten worden gepubliceerd. Dat zou niet kunnen zonder de medewerking van een grote groep experts en de ondersteuning vanuit de NVWA-TIE. Bedankt daarvoor!

Aandacht voor exoten is inmiddels nadrukkelijk verankerd in beleid en regelgeving, maar is ook niet meer weg te denken tijdens veldwerk en excursies, lezingen, natuurscursussen, workshops en symposia. Zo stonden de laatste jaren op de landelijke dagen van bijna alle Soortenorganisaties exoten meer dan eens op het programma en dat gold ook voor de provinciale symposia rond natuur, landschap en biodiversiteit zoals die in diverse provincies plaatsvinden. Een nuttige ontwikkeling!

Maar uiteraard is ook op andere plekken goede exoten-informatie te vinden.

Kijk bijvoorbeeld eens op de website van de NVWA:
<https://www.nvwa.nl/onderwerpen/invasieve-exoten>
en op het Nederlands Soortenregister:
<https://www.nederlandsesoorten.nl/content/definitie>.

Jeroen van Delft, RAVON

Inhoud

Knotszakpijp	2
Mexicaanse zwartsteel	4
Waarom moet de exoot dood?	5
Invasieve exoten, tuin er niet in!	6
Toverchampion	8
Amerikaanse stierkikker	10
Naakte grondel	11
Soepeend	12
Wasbeerhond en wasbeer	14

Zoek je een artikel?

Al onze jaargangen van Kijk op Exoten worden digitaal vrijgegeven via www.natuurtijdschriften.nl

Zoek je een artikel, dan zijn nummers te doorzoeken op bijvoorbeeld soortnaam of auteur. Vervolgens is de PDF van het specifieke artikel te downloaden.

Natuurtijdschriften.nl omvat inmiddels ruim 63.000 artikelen uit maar liefst 70 tijdschriften over de Nederlandse bio- en geodiversiteit.

Kris Joosten

Knotszakpijp onveranderd stabiel

Adriaan Gmelig Meyling, Stichting ANEMOON

Via NatureToday publiceerde Stichting ANEMOON in de afgelopen twee maanden over acht nieuwe exoten¹⁾. Nieuwe soorten zijn altijd boeiend en interessant, maar het is vooral belangrijk die nieuwe soorten te blijven volgen, om te zien wat de eventuele gevolgen van een introductie zijn. Gelukkig kunnen we vaak vaststellen dat veel exoten volledig integreren in het ecosysteem, zonder dat er sprake is van extreme schade. De knotszakpijp (*Styela clava*) is geheel geïntegreerd. De soort wordt trouwens al jaren geen 'Japanse' knotszakpijp meer genoemd, maar gewoon, alleen naar zijn vorm, 'knotszakpijp'.

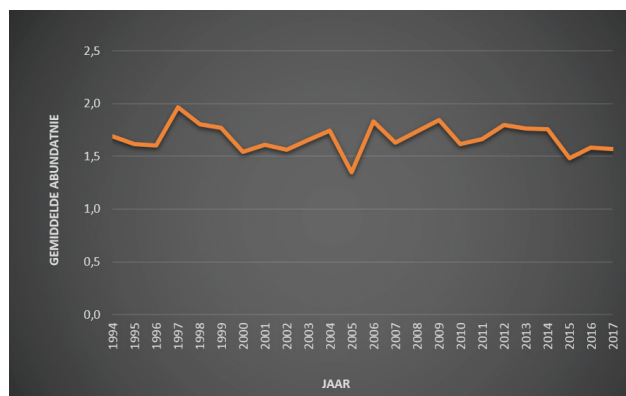
Knotszakpijpen kunnen meer dan 10 cm lang worden. De dieren leven vastgehecht met hun 'voet' aan hard substraat. De voet gaat over in een smalle steel die in breedte toeneemt. De huid is bruin en leerachtig, sterk gerimpeld en onregelmatig voorzien van knobbels. In vorm lijken ze sterk op een houten knots zoals menselijke holbewoners in vervlogen tijden gebruikten. Aan de brede bovenkant zit zowel een in- als een uitstroomopening. De dieren zijn door begroeiing vaak aan het oog onttrokken. Waarnemers zijn daarop inmiddels getraind en letten vooral op de niet overgroeide in- en uitstroomopeningen die van brede lengtestrepen zijn voorzien.

Verspreiding en trends

De knotszakpijp is binnen Europa in 1953 voor het eerst waargenomen in Plymouth (Engeland). Mogelijk was de soort daar gekomen via aangroei op oorlogsschepen die terugkwamen van de oorlog in Korea. In de Deense Limfjord was de soort hoogstwaarschijnlijk geïntroduceerd met oesterbroed, wat ook het geval kan zijn in Nederland. Invoer met ballastwater via Canada wordt tegenwoordig ook als optie gezien. In Nederland is de soort voor het eerst aangetroffen in 1974 bij Den Helder en in de Oosterschelde. Binnen een paar jaar waren grote delen van de Oosterschelde en het Grevelingenmeer gekoloniseerd. Sindsdien blijven daar de aantallen stabiel. Sinds de start in 1994 van het Monitoringproject Onderwater Oever (MOO) met sportduikers, vertoont de soort in de Oosterschelde zelfs geen duidelijke populatieschommelingen (zie figuur 1). Ook delen van het Waddengebied zijn gekoloniseerd. Plaatselijk –

Figuur 2. Onbegroeide knotszakpijp (*Styela clava*).
(Foto: Adriaan Gmelig Meyling)

Figuur 1. Gemiddelde abundantie van de knotszakpijp berekend voor de Oosterschelde, gecorrigeerd voor waarnemersinspanning gebaseerd op waarnemingen gedaan in het kader van het Monitoringproject Onderwater Oever (MOO).

met name in havens – kunnen daar de aantallen groot zijn. Op het Nederlands continentaal plat komt de soort echter opvallend weinig voor. In de periode vanaf 2011 t/m 2018 is de soort door MOO-waarnemers op slechts 3 van de 78 op deze soort onderzochte wrakken waargenomen.

Ecologie en voedsel

De knotszakpijp is een filterfeeder. Via de instroomopening komt zeewater binnen. Het plankton wordt afgefilterd en het water – soms met ontlasting – verlaat daarna de uitstroomopening. De soort heeft een brede temperatuurrang van circa -2° C tot 26,6° C en kan leven in brak en zout water. Het zijn hermafrodiete organismen, die zich zowel seksueel als asexueel kunnen voortplanten en in staat zijn tot zelfbevruuchting. De belangrijkste voorwaarde is dat er een stevige ondergrond aanwezig is.

Ecologische en economische impact

In theorie bestaat de impact die de knotszakpijp op de oorspronkelijke fauna heeft vooral uit het overgroeien van andere organismen en het concurreren voor voedsel en ruimte. In de praktijk zien we echter dat de dieren zelf vaak als substraat dienen voor andere soorten die een vaste ondergrond nodig hebben. Opvallend is dat dit vooral het geval is voor andere invasieve kolonievormende zakpijpsoorten. Ondanks het zeer veel voorkomen van de soort in de Delta, zijn er bijna 40 jaar na de introductie in onze wateren nog geen aanwijzingen dat deze soort problemen heeft gevormd voor andere soorten. Ook van enige economische impact lijkt weinig sprake te zijn. Al met al is de knotszakpijp anno 2018 in alle opzichten een stabiele factor, onomstreden en geheel ingeburgerd.

¹⁾ Door Stichting ANEMOON uitgebrachte NatureToday-berichten over nieuwe exoten:

- Vier nieuwe weekdieren in Nederland; introductie van de Japanse zeepbelslak
<https://www.naturetoday.com/nl/nl/nature-reports/message/?msg=24628>
- Klein schelpdierje ontmaskerd: nieuwe erwtenmossel
<https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=24635>
- Aziatische mossel bouwt nu ook in Nederland nestjes
<https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=24648>
- Nieuwe zuidelijke landslak in Nederland: de Gevlekte grasslak
<https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=24657>
- Zoektocht gaande naar op zuurstok lijkende zakpijp
<https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=24665>
- Exotische getraliede mossel in het Noordzeekanaal
<https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=24693>
- Bloedrode exoot in het Grevelingenmeer
<https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=24738>

Figuur 3. Knotszakpijp volledig overgroeid door de inheemse kolonievormende grijze korstzakpijp (*Diplosoma listerianum*). (Foto: Adriaan Gmelig Meyling)

Figuur 4. Knotszakpijp volledig overgroeid met de exotische kolonievormende slingerzakpijp (*Botrylloides violaceus*). (Foto: Adriaan Gmelig Meyling)

Midden-Amerikaanse wesp bij bijenhôtels

Pieter van Breugel, EIS Kenniscentrum Insecten

De Mexicaanse zwartsteel (*Isodontia mexicana*) is een langsteelgraafwesp (Specidae) die enkele tientallen jaren geleden per ongeluk uit het midden van Amerika ingevoerd is in het Middellandse Zeegebied. Sindsdien is een opmars naar het noorden in gang gezet.

Vindplaatsen van de Mexicaanse zwartsteel.

Links: De Mexicaanse zwartsteel met (midden) haar prooi: een vrouwelijke zuidelijke boomsprinkhaan die haar linker achterpoot en beide antennes mist. Rechts: Inkijkje in twee broedcellen van de Mexicaanse zwartsteel die volgepakt zitten met verlamde boomsprinkhanen. (Foto's: Pieter van Breugel)

In ons land is ze voor het eerst in 2010 vastgesteld, in Sint-Michielsgestel. Daarna is de soort nog enkele keren waargenomen, met name in Noord-Brabant, maar ook één vondst op de Veluwe. De verwachting is dat de uitbreiding gestaag door zal gaan. Omdat deze wesp ook van bijenhôtels gebruik maakt (gangdiameter ongeveer 9 mm), is de opmars mogelijk goed te volgen door op te letten in tuinen en andere plekken waar deze hotels zijn geplaatst. Waarnemers worden dan ook aangespoord om waarnemingen via de gangbare invoerportalen door te geven. De Mexicaanse zwartsteel is een schrikachtige wesp, die soms lastig te benaderen of fotograferen is. De volwassen wespen kunnen vooral waargenomen worden in de maanden juli en augustus (maar waarnemingen in juni en september zijn ook mogelijk) bij insectenhôtels en op bloemen zoals munt, guldenroede, rode duizendknoop en venkel.

De Mexicaanse zwartsteel is vrij gemakkelijk te herkennen, ook vanaf foto. Het dier is geheel zwart, is groot (ca. 3 cm), heeft een lange dunne achterlijfsteel die enigszins naar beneden is gebogen en heeft een blauw metallic weerschijn op de vleugels.

Het gedrag is opvallend. De zwartsteel zoekt vooral zuidelijke boomsprinkhanen (*Meconema meridionale*), zowel mannelijke als vrouwelijke. Ook een enkele inheemse boomsprinkhaan (*Meconema thalassinum*) wordt als prooi aangevoerd. Niet zelden worden van de door een steek verlamde prooien de antennes afgebeten. De graafwesp vervoert de sprinkhanen vliegend, waarbij ze de antennes(stompjes) tussen haar kaken klemt en het lijf ondersteunt met haar poten. Recente observaties van de nestgangen laten zien dat deze langsteelgraafwesp wat betreft sprinkhanen vier (volwassen) tot elf (nimfen) per broedcel aanvoert. De broedcellen worden gescheiden door strobundeltjes gemaakt van met de kaken bewerkte lange (tot wel 20 cm) grassprietten. Op de als eerste of tweede aangevoerde sprinkhaan wordt een wat gebogen langwerpige ei gelegd. De uitgekomen wespenlarven hebben dan voldoende voedsel ter beschikking. Er worden, afhankelijk van de lengte van de nestgang meerdere broedcellen achter elkaar aangelegd. De nestgang wordt uiteindelijk afgesloten met verse of verdroogde grashalmen. Het is spectaculair om de wesp die naar het nest te zien brengen. De wespen zijn soms minuten lang bezig om het gras te verwerken.

De Mexicaanse zwartsteel heeft zich definitief in ons land gevestigd, mogelijk als gevolg van de klimaatverandering. Ditzelfde geldt voor haar voornaamste prooi, de zuidelijke boomsprinkhaan, die zich bij ons al een flink aantal jaren langer zeer succesvol voortplant, maar ook een immigrant is, die hier zelfs vleugelloos kon komen door zich door de mens te laten vervoeren. Beide nieuwkomers hebben nu hun plekje veroverd. De Mexicaanse zwartsteel is geen concurrent van onze eigen langsteelwespen, want dat zijn grondbewonende soorten, die geen sabelsprinkhanen meebrengen om in hun nest te leggen. Hoe vaak de zwartsteel ook onze inheemse boomsprinkhaan als prooidier gebruikt is nog onderwerp van studie. Deze sprinkhaansoort is als volwassen dier wel gevleugeld, in tegenstelling tot de zuidelijke boomsprinkhaan. Om een en ander te achterhalen zijn waarnemingen en foto's zeer welkom.

Mexicaanse zwartsteel brengt een verdorde grashalm naar een nestgang. (Foto: Pieter van Breugel)

Onbehaarde apen

Onbehaarde Apen is de wekelijkse wetenschapspodcast van NRC, waarin kleine ontdekkingen, wilde theorieën, wereldschokkende inzichten en alles wat daar tussenin zit aan bod komen. In de podcast van 2 mei 2018 “Waarom moet de exoot dood?” staan exoten centraal. Terugluisteren kan via: podcastluisteren.nl/ep/Onbehaarde-Apen-7-Waarom-moet-de-exoot-dood

Invasieve exoten, tuin er niet in!

Michiel Verhofstad, Baudewijn Odé & Ruud Beringen, FLORON

Een bewustwordingscampagne

Een groot deel van de uitheemse planten en dieren is ooit bewust als bijvoorbeeld sierplant of als huisdier geïmporteerd¹ (zie voorbeeld figuur 1). Schimmels, insecten en andere ongewervelde beestjes worden vaak onbewust, als verstekeling op transport of als ‘vervuiling’ bij een ander product of organisme, geïmporteerd en komen vervolgens onbedoeld in de natuur terecht². Dit laatste gebeurt ook regelmatig bij planten (o.a. als zaden), al komen de meeste uitheemse planten en gewervelde dieren in de natuur terecht door opzettelijke aanplant, uitzet of door ontsnappingen uit tuinen^{2,3}, bijvoorbeeld ook uit gedumpt tuinafval. Omdat bij de problematiek rondom invasieve exoten voorkómen nog altijd beter is dan genezen, is FLORON in 2018 in opdracht van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) gestart met een bewustwordingscampagne. Het doel is het bewustzijn van de risico's, die de aankoop van exoten met zich mee kan brengen, bij de consument te vergroten. Hiermee hopen we het aantal nieuwe introducties te verminderen.

Figuur 1: De invasieve exoot parelvederkruid, aangetroffen in september 2018 nabij de Maas te Baarlo, werd geïmporteerd en verkocht als vijverplant. (Foto: Michiel Verhofstad)

Omdat een groot deel van de invasieve exoten is uitgezet of ontsnapt, is er veel winst te behalen als de “consument” meer afweet van de risico's van exoten en daarmee zorgvuldiger met exoten omgaat. Hiervoor hebben we campagnemateriaal ontwikkeld dat via de website www.tuinernietin.nl en via natuurwerkgroepen (o.a. IVN/KNNV) verspreid wordt (figuur 2).

- Een **digitale presentatie** (incl. handleiding) waarmee de spreker mensen kan informeren over wat invasieve exoten zijn, hoe ze zich verspreiden, wat de gevolgen kunnen zijn en wat men er tegen kan doen. Na de slides met algemene informatie wordt er per landschapstype specifieke informatie gegeven over een selectie van exoten die je daar vaak aantreft. Deze presentatie is op eenvoudige wijze aan te passen naar soorten die relevant zijn voor de regio van de spreker.

Figuur 2: Het campagnemateriaal; van links naar rechts: Digitale presentatie, algemene flyer, folder met alternatieve tuinplanten en een poster.

Vanaf eind 2018 is alles gratis te downloaden via www.tuinernietin.nl

- Een **flyer** waarmee beknopt wordt uitgelegd wat invasieve exoten zijn en wat je als burger kan doen om problemen te voorkomen. Ook staan er in de flyer 6 voorbeelden ter illustratie.
- Een **poster** met foto's van 10 beruchte invasieve exoten waarbij vermeld wordt waar ze vandaan komen en wat de problemen kunnen zijn. Ook staat grafisch weergegeven waar ze veelal gevonden kunnen worden in het Nederlandse landschap. Deze poster is bedoeld voor o.a. ruimtes van natuurwerkgroepen en scholen.
- Een **folder** met alternatieve tuinplanten. In deze folder staan, naast algemene informatie over uitheemse planten, ook voorbeelden van exotische plantsoorten die potentieel invasief zijn (of kunnen worden) en welke alternatieven (inheemse soorten) er zijn. Hiermee willen we tuineigenaren en hoveniers overtuigen dat je niet alleen maar met exoten een aantrekkelijk uitziende tuin kan creëren, maar dat dit voor een groot deel ook met inheemse soorten kan!

Om het campagnemateriaal zo goed mogelijk op de doelgroep aan te laten sluiten hebben we aan verschillende natuurwerkgroepen en -organisaties door het land (IVN, KNNV, Natuurmonumenten) en de NVWA feedback gevraagd op eerdere versies. Inmiddels (november 2018) hebben we meer dan 10 natuurwerkgroepen bezocht om ze vertrouwd te maken met de informatie over exoten en ze te stimuleren deze kennis verder te verspreiden. Na verwerking van de feedback worden de definitieve versies eind 2018 op de website geplaatst.

Daarom willen we jullie allemaal middels dit bericht oproepen om de website binnenkort te bezoeken en te kijken of je deze materialen zelf ook kunt gebruiken om mensen bij jou in de buurt te informeren over exoten. Ken je misschien iemand anders die deze materialen kan gebruiken, stuur de link gerust door. Hulp nodig? Neem contact met ons op via info@floron.nl o.v.v. Hulp: Tuin er niet in. Succes!

Bronnen

- ¹ Zieritz, A. *et al.* Changes in pathways and vectors of biological invasions in Northwest Europe. *Biol. Invasions* **19**, 269–282 (2017).
- ² Saul, W. C. *et al.* Assessing patterns in introduction pathways of alien species by linking major invasion data bases. *J. Appl. Ecol.* **54**, 657–669 (2017).
- ³ Matthews, J. *et al.* A new approach to horizon-scanning: identifying potentially invasive alien species and their introduction pathways. *Manag. Biol. Invasions* **8**, 37–52 (2017).

De toverchampignon verovert Nederland

Melchior van Tweel, Nederlandse Mycologische Vereniging

De toverchampignon (*Agaricus geesterani*) is een van de meest raadselachtige paddenstoelen van Nederland. Sinds de ontdekking in 1973 is de soort langzaamaan uitgebreid in Nederland en daarbuiten.

Verspreiding

De toverchampignon is voor het eerst ontdekt in het Amsterdamse bos in 1973. Het was toen een groot raadsel welke soort het was. In 1986 is de soort daarom nieuw voor de wetenschap beschreven. Het gebeurt wel vaker dat er uit Nederland nieuwe soorten voor de wetenschap worden beschreven, maar dat zijn meestal kleine onopvallende soorten. De toverchampignon is echter een grote opvallende soort met zeer karakteristieke kenmerken. Eigenlijk is het nauwelijks te geloven dat deze soort nog niet eerder bekend was.

Herkenning

De vezelig geschubde hoed van de toverchampignon kan tot wel meer dan 20 cm breed worden en is jong wit, maar wordt al snel wijnrood. De harde steel heeft meestal dezelfde tinten en heeft, in tegenstelling tot andere champignons, geen ring. Bij doorsnijden verkleurt het stevige witte vlees direct fel geel. Na enkele minuten verandert de kleur van het vlees in purperrood. Aan deze verkleuringen heeft de toverchampignon zijn naam te danken ("toverbal").

Een andere karakteristieke eigenschap van de toverchampignon is dat de paddenstoel zich ondergronds ontwikkelt en dat de hoed zich daar al uitspreidt. Daardoor liggen er op de hoed vrijwel steeds resten grond (zie foto). Dat de toverchampignon een stevige paddenstoel is, blijkt wel uit de vondsten van door de soort opgeduwde stoeptegels (zie Kijk op Exoten nummer 3 van 2013, link: <https://www.ravon.nl/nieuwsbriefexoten>).

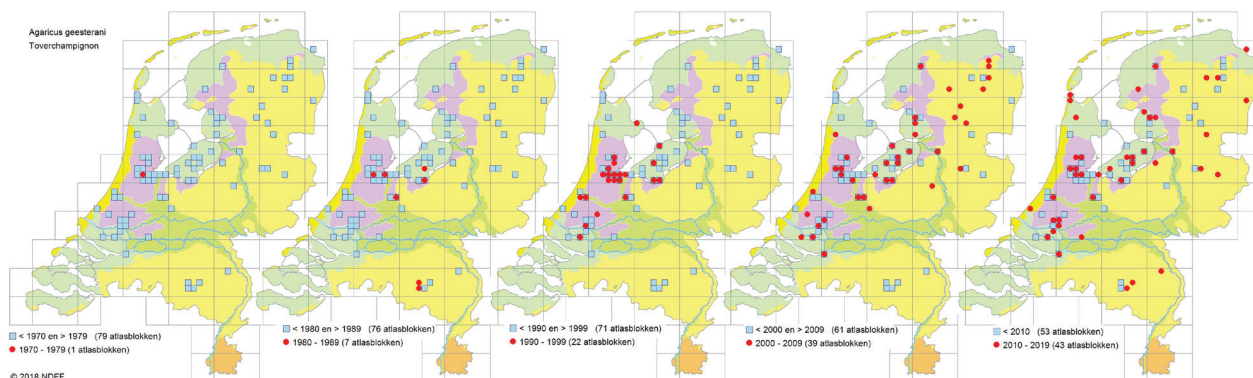
Toverchampignon in Zwolle (Foto's: Melchior van Tweel)

Veranderingen in verspreiding en aantallen in Nederland

De toverchampignon komt meestal voor op verstoorde, voedselrijke plekken die enige jaren tot rust zijn gekomen, zoals rommelbosjes, geluidswallen, parken, tuinen, wegbermen en bossingels. Maar de soort is ook waargenomen in de vloeren van schuren, varkensstallen en loodsen. Ondanks dat de toverchampignon hier tot enige schade kan leiden, staan de eigenaren meestal met ongeloof en verbazing te kijken.

De herkomst van de toverchampignon is onduidelijk. De warmteminnende soort is verwant aan een groep veel kleinere, tropische champignons (*Micropsalliota*) en wordt daar soms ook toe gerekend. Dat zou erop kunnen wijzen dat de soort van oorsprong tropisch is. In het verleden is gespeculeerd dat de soort via, het nabij het Amsterdamse Bos gelegen, vliegveld Schiphol in Nederland is gekomen, maar daarvoor zijn geen concrete aanwijzingen. Nog steeds is de soort niet bekend uit de tropen.

De verspreidingskaarten van Verspreidingsatlas.nl geven de uitbreiding van het leefgebied van de toverchampignon goed weer. Sinds de eerste vondst in 1973 in het Amsterdamse Bos, kwam de soort de eerste decennia vooral rondom Amsterdam en in de Flevopolders voor. In de jaren '90 jaren kwamen daar de Noord- en Zuid-Hollandse kleigebieden bij. Na de millenniumwisseling is de soort in Noord-Nederland uitgebreid. Na 2010 heeft dit beeld zich verdicht en is de soort ook (weer) in Noord-Brabant aangetroffen. Opvallend is dat de soort nog niet is waargenomen op de Waddeneilanden, in Zeeland, Limburg en grote delen van het rivierengebied, terwijl verstoorde en voedselrijke biotopen daar zeker ook voorkomen. Gezien de ecologische eisen van de soort zal de soort zich hier mogelijk ook nog wel vestigen.

Verspreidingskaart van de toverchampignon in Nederland per decennium (rode stippen). (Bron: www.verspreidingsatlas.nl)

Pas in 1995 is de soort voor het eerst in het buitenland waargenomen, namelijk in Duitsland, waar de soort nu bekend is van een viertal plekken. Daarna is de soort uitgebreid naar andere landen in Europa en in Israël (zie tabel 1). In al die landen is de soort nog steeds erg zeldzaam. Nederland is nog steeds het zwaartepunt van de verspreiding van deze soort.

Tabel 1. Verspreiding toverchampignon in verschillende landen

Land	Eerste jaar	Aantal locaties tot 2018
Nederland	1973	77
Duitsland	1995	4
Israël	1996	1
België	2005	3
Groot-Brittannië	2008	2
Polen	2018	1

Nederland stierkikkervrij

Jeroen van Delft, RAVON

De Amerikaanse stierkikker (*Lithobates catesbeianus*); ook wel Amerikaanse brulkikker genaamd, zorgt wereldwijd op tal van plaatsen voor problemen via predatie, concurrentie, de overdracht van ziekten op inheemse amfibieën en volgens sommigen ook voor geluidsoverlast. De soort staat dan ook op de Unielijst met 'exoten van EU-belang'. In beginsel zijn lidstaten verplicht populaties van die soorten te elimineren, als dit uitvoerbaar is. Een behoorlijk zware opgave; maar in Nederland is het gelukt!

In het najaar van 2010 werd door RAVON voor het eerst sinds 20 jaar voortplanting van de Amerikaanse stierkikker in Nederland vastgesteld in twee vijvers in het Limburgse Baarlo. Daarop zijn vanaf voorjaar 2011 bestrijdingsacties gestart. Een vijver is volledig leeggehaald en daarna opnieuw aangelegd. Er werd een stierkikkerwerend hekwerk om de tuin geplaatst om verdere verspreiding of nieuwe kolonisatie te voorkomen. In de tweede vijver zijn de dieren gedurende drie jaar weggevangen. Ook daar werd een hekwerk geplaatst. In één vijver is de soort door RAVON bestreden, in de andere door Natuurbalans-Limes Divergens.

Beide vijvers zijn nadien door RAVON tot in 2018 intensief onderzocht op de aanwezigheid van stierkikker, evenals enkele wateren waarin in voorgaande jaren RAVON incidenteel één of enkele stierkikkers heeft gevonden en weggevangen. Dit controlerend onderzoek vond plaats middels eDNA, navraag bij onze lokale contactpersonen en luisterrondes. De laatste stierkikker werd in 2014 waargenomen. In de periode 2015 tot en met 2018 is er geen enkele aanwijzing meer gevonden voor de aanwezigheid van stierkikkers in het dorp, noch in de omgeving. Na vier jaar afwezigheid mag de soort dan ook uitgeroeid worden verklaard en daarmee is de soort succesvol bestreden. Nederland is hiermee een invasieve exoot armer geworden.

Waakzaamheid blijft geboden!

Vanaf 2010 houdt RAVON met vrijwilligers, rattenvangers en terreinbeheerders én met de inzet van eDNA de stierkikker nauwlettend in de gaten. Op enkele plekken in Noord-Brabant (Breda, Reusel, Bergeijk) dreigt de soort namelijk alsnog vanuit Vlaanderen ons land binnen te komen. Ook in 2018 zijn door deze vrijwilligers tientallen bezoeken aan de Brabantse gebieden gebracht, waarbij geen Amerikaanse stierkikkers zijn gevonden. Ook de 30 eDNA-monsters uit deze drie gebieden waren weer negatief. Pal over de grens in Vlaanderen is de soort echter met zekerheid nog aanwezig (mond. med. Sander Devisscher, INBO). De soort wordt in twee van de drie Vlaamse grenspopulaties op een gecoördineerde manier bestreden. De Vlaamse bestrijders adviseren ons het signaleringsnetwerk te handhaven, zo lang hun bestrijding nog niet volledig is afgerond. Iets te vroeg de aandacht laten verslapen, kan immers leiden tot het te lang onopgemerkt blijven van een eventuele nieuwe kolonisatie van Nederland. Dan zouden opnieuw veel energie en middelen nodig zijn voor de bestrijding. De monitoring langs de grens wordt dan ook voortgezet.

RAVON heeft als hulpmiddel een herkenningskaart gemaakt: www.ravon.nl/herkenningskaarten.

Mocht u vermoeden toch nog ergens stierkikkers in uw omgeving te hebben, dan vragen we u dat per ommegaande aan ons te melden, liefst vergezeld van een foto of geluidsopname.

De succesvolle bestrijding is mogelijk gemaakt door de NVWA, Team Invasieve Exoten, provincie Limburg, gemeente Peel en Maas, Waterschap Peel en Maasvallei (nu Waterschap Limburg) en Stichting het Limburgs Landschap. Alle terreineigenaren gaven welwillend toestemming om op hun terreinen onderzoek en bestrijding uit te voeren. Dank daarvoor!

Amerikaanse stierkikker. (Foto: Jelger Herder)

Eerste hengelvangst naakte grondel

Tijdens een visstandbemonstering in het Noordzeekanaal werd in maart 2017 voor het eerst in Nederland een naakte grondel (*Gobiosoma bosc*) waargenomen. Op www.mijnvismaat.nl zagen we dat Sportvisser Dirk Temmink eind oktober 2018 een exemplaar aan de hengel ving.

Als soortenjager is het voor Dirk een sport om zoveel mogelijk vissoorten met de hengel te vangen. Door samen met zijn vismaten veel informatie over de eerdere waarnemingen van het visje te verzamelen, ging hij gericht te werk om deze soort te bemachtigen. Nu is hij officieel de eerste sportvisser ooit die in Nederland een naakte grondel met de hengel ving.

Herkenning en verspreiding

De naakte grondel dankt zijn bijzondere naam aan zijn schubloze lijf. Daarnaast is deze soort te herkennen aan de dwarsstrepen en de zwarte vlek voorin de rugvin. Hij wordt niet langer dan 6,5 cm. Oorspronkelijk komt de naakte grondel alleen voor aan de Atlantische kust van Noord-Amerika, van Massachusetts tot aan de Golf van Mexico. In 2009 is de soort voor het eerst in Europa aangetroffen in de Weser in Duitsland. Vermoedelijk zijn de naakte grondels in Nederland terecht gekomen met ballastwater van schepen.

De naakte grondel is tolerant is voor verschillende zoutconcentraties en komt voor in rivieren, estuaria en kustwateren. Waarschijnlijk hoeven we niet bang te zijn voor een nieuwe grondelinvasie, want behalve bij warmwaterlozingen zal deze soort de winter niet overleven. De minimum watertemperatuur waarbij deze grondel voorkomt is 11°C.

Willie van Emmerik & Pieter Beelen, Sportvisserij Nederland

De naakte grondel. (Foto links: Dirk Temmink; foto rechts: Sjors Waterschoot)

Weten we genoeg over de soepeend?

Erik Kleyheeg, Sovon Vogelonderzoek Nederland

De soepeend belandt tegenwoordig nog maar zelden in de soep. Met de term soepeend doelen we op gedomesticeerde afstammelingen van de wilde eend die weer zijn verwilderd in de vrije natuur. Het is dus geen echte soort, maar een samenraapsel van kweekvormen van de wilde eend. Voor natuurpuristen is dit ook direct het probleem: de eenden maken zelf geen onderscheid en 'hybridiseren' volop, waardoor we mogelijk steeds minder vaak het ons bekende wildtype van de wilde eend zien. Op welke schaal vermenging plaatsvindt en of dit een rol speelt bij de achteruitgang van onze broedpopulatie van de wilde eend is echter nauwelijks bekend.

Lastig te herkennen

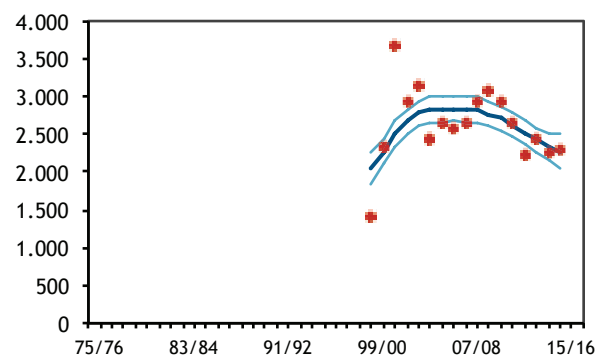
Door het veelvuldige kruisen van de wilde eend en de soepeend zijn allerlei tussenvormen ontstaan, waarvan de één meer op de wilde eend lijkt en de ander meer eigenschappen heeft van een soepeend. We spreken al van een soepeend als een eend licht afwijkt van de wildkleur. Bij het mannetje is dat vaak goed te zien, bijvoorbeeld als de witte halsring ontbreekt of als de borst grijs is in plaats van bruin. Bij de vrouwtjes is het veel moeilijker te zien, omdat die vaak net iets lichter of donkerder bruin zijn dan het wildtype. Veel soepeenden hebben echter witte vlekken of zijn helemaal wit, wat de determinatie een stuk eenvoudiger maakt. Bij donsruikens is het vaak het makkelijkst te zien: zij zijn (deels) geel of juist bijna zwart.

De wilde eend achterna

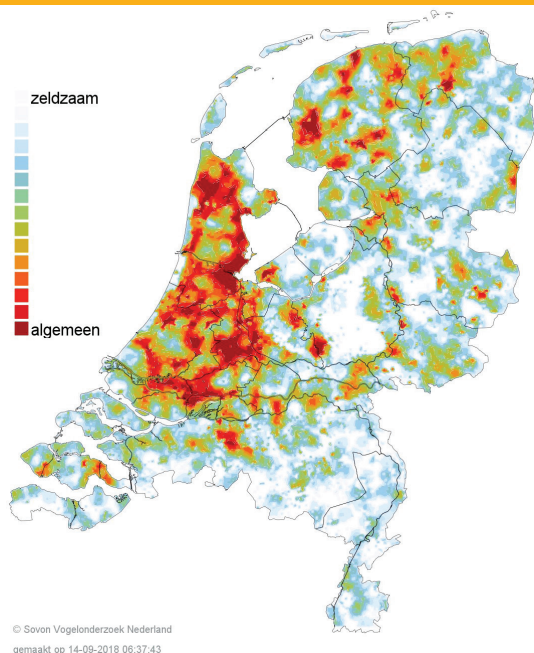
Volgens de trendberekeningen van Sovon gaat de soepeend in de laatste 10 jaar matig achteruit. Daarmee volgt hij de trend van de wilde eend, die al sinds de jaren '90 afneemt. Soms wordt gespeculeerd dat de vermenging met soepeenden een rol speelt bij de achteruitgang van de wilde eend, maar het is niet duidelijk welk mechanisme daarachter zou zitten. Mogelijk vallen de gele kuikens met soepeendengenen sneller ten prooi aan roofdieren omdat ze meer opvallen, maar dit moet nog onderzocht worden. Vanwege het feit dat soepeenden soms moeilijk te onderscheiden zijn van wilde eenden, is bovendien de vraag hoe betrouwbaar de telgegevens zijn. Vaak worden alleen eenden met een extreem afwijkend verenkleed als soepend genoteerd.

Een mannetje soepeend met een brede witte kraag en vlekkerige borst. Amsterdam, 16-04-2016. (Foto: Hans Schekkerman)

Soepeend Watervogeltrend-Nederland. (Bron: NEM (Sovon, CBS, RWS, provincies))

De verspreiding van de soepeend komt voor een groot deel overeen met die van de wilde eend, maar de soepeend heeft een sterkere af-finiteit met de stedelijke omgeving. (Bron: Sovon Vogelatlas)

*Een vrouwtje soepeend met haar bont gekleurde kuikens.
Veenendaal, 11-04-2017. (Foto: Erik Kleyheeg)*

Miljoenen losgelaten voor de jacht

Al eeuwenlang worden wilde eenden gedomesticeerd en waarschijnlijk komen al die tijd ook al soepeenden in de natuur terecht. Veel jagers halen gericht soepeenden uit de populatie en een groot deel van deze vogels haalde vroeger waarschijnlijk zelden het broedseizoen. Tegenwoordig is de jachtdruk lager en vindt waarschijnlijk meer vermenging plaats. Daar komt bij dat in zeker 11 Europese landen grote aantallen eenden worden gefokt en vrijgelaten ten behoeve van de jacht. In Frankrijk worden naar schatting jaarlijks 1,4 miljoen gefokte eenden losgelaten. Hoewel dit in Nederland niet gebeurt, heeft een genetische studie laten zien dat er in Nederland veel vermenging is tussen wilde en gefokte eenden.

Het aandeel soepeenden in de populatie

Om een indruk te krijgen van welk deel van de populatie van de “wilde eend” in feite soepeend is, zijn op verschillende plekken in Nederland tellingen gehouden. Deze kwamen uit op een aandeel van 20-25% soepeenden. Die tellingen gebeurden vooral buiten het stedelijk gebied, terwijl het aandeel soepeenden in de stad waarschijnlijk groter is. Volgens tellingen voor de nieuwe Vogelatlas lijken soepeenden namelijk meer in de stad te zitten dan wilde eenden. Het landelijke eendenkuikenproject laat hetzelfde beeld zien: in ongeveer 20% van de waargenomen tomen van “wilde eenden” werden soepeendenkuikens gemeld. Harde getallen ontbreken echter, omdat onze huidige schattingen zijn gebaseerd op steekproeven en opportunistisch verzamelde gegevens. Om betrouwbare gegevens te verzamelen over aantallen en trends van de soepeend, is de tijd rijp om beter en systematisch onderscheid te gaan maken tussen de soepeend en de wilde eend.

Meer leren over de soepeend

Met tellingen en andere onderzoeken proberen we meer te weten te komen over de soepeend. Je kunt zelf ook mee doen door een telgebied te claimen bij Sovon (www.sovon.nl) of door waarnemingen van soepeendenkuikens te melden in de mobiele KuikenTeller app van het eendenkuikenproject. Meer informatie over de soepeend en hoe je deze kunt herkennen vind je in het Sovon-Nieuws van januari 2017 en op de soortpagina op de Sovon-website.

KuikenTeller app: <https://play.google.com/store/apps/details?id=nl.kuiken.app&hl=en>

Sovon-Nieuws: <https://www.sovon.nl/nl/publicaties/zo-tel-je-soepeenden-en-wilde-eenden>

Soortpagina: <http://www.vogelatlas.nl/atlas/soorten/soort/1869>

Wasbeerhond- en wasbeerwaarnemingen welkom

Ellen van Norren, Zoogdiervereniging

De wasbeerhond (*Nyctereutes procyonoides*) is een roofdier uit de familie van de hondachtigen, die qua uiterlijk wel wat lijkt op een wasbeer (*Procyon lotor*). De Europese Unie heeft met ingang van 2 augustus 2017 de wasbeerhond toegevoegd aan de Unielijst Invasieve Exoten (EU exotenverordening 1143/2014). Dat betekent dat voor deze soort strenge regelgeving gaat gelden. De ge- en verboden met betrekking tot de wasbeerhond (verbod op onder andere het houden, fokken en verhandelen van wasbeerhonden) gaan binnenkort in, namelijk per 2 februari 2019. De wasbeer was eerder al op deze lijst geplaatst. De wasbeerhond en wasbeer staan onder andere op de Unielijst, omdat deze dieren op mensen overdraagbare ziektes bij zich kunnen dragen, waaronder de vossenlintworm en een rondworm (*Trichinella spp.*).

Help mee

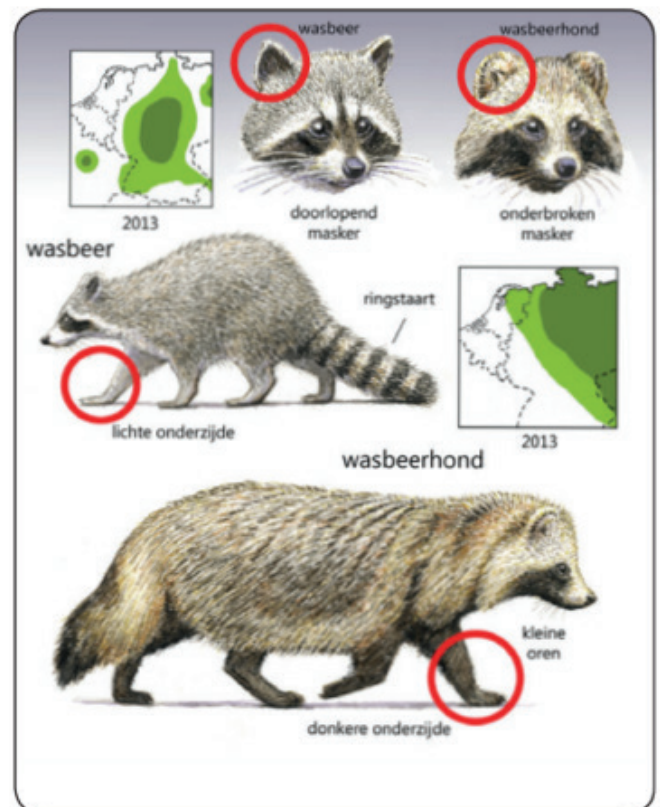
Op dit moment loopt onderzoek naar de verspreiding van wasbeer en wasbeerhond. Deze soorten zijn nu nog zeldzaam in Nederland en alle hulp is welkom bij het opsporen van eventueel aanwezige dieren. Voor wasbeerhond is met name in Drenthe hulp welkom, omdat in deze provincie in het verleden voortplanting is vastgesteld. Help mee, en geef meldingen van latrines, zichtwaarnemingen en aangereden wasberen en wasbeerhonden zo snel mogelijk door op telmee.nl of waarneming.nl. Een snelle en effectieve signalering maakt het bestrijden mogelijk, waardoor (grotere) problemen in de toekomst kunnen worden voorkomen.

Verschillen tussen wasbeer en wasbeerhond

De verschillen tussen wasbeer en wasbeerhond bestaan onder andere uit de kleinere oren, de donkere kleur van de onderzijde en de weinig opvallende staart van de wasbeerhond. De wasbeerhond heeft verder een langharige vacht en opvallende zwarte wangen met daartussen een witte/grijze onderbreking op neus en voorhoofd. Een wasbeerhond is van de achterkant ook te verwarren met de das. Zie voor meer informatie de flyer over de kenmerken van de wasbeerhond.

Wasbeerhond. (Foto: Richard Witte)

Figuur 1: Kenmerken wasbeerhond en wasbeer.

(Bron: J. Mulder, 2014. Tekeningen Jeroen Helmer.)

Latrines

De meest kenmerkende sporen van wasbeerhonden zijn hun latrines. Wasbeerhonden deponeren hun keutels namelijk steeds op dezelfde plekken, meestal langs wissels. Daarbij worden geen putjes gegraven zoals de das doet. De keutels zien er ongeveer uit als vossenkeutels, maar bevatten - door het meer gevarieerde voedsel - vaak niet zoveel haar. Vossenkeutels vind je meestal alleen, of hooguit met drie of vier bij elkaar. Als er duidelijk méér keutels op de grond tegen elkaar aan liggen, moet het een latrine van een wasbeerhond zijn. Wasberen hebben ook dergelijke latrines, maar die liggen vaak niet op vlakke grond maar op een hogere plek.

Aantal keutels	In kuiltje	Op vlakke grond	Op een hogere plek
Max. 3-4	das	vos, wasbeerhond	vos, wasbeer
Meer dan 4	das	wasbeerhond	wasbeer

Bronnen

Mulder, J. & J. Helmer, 2014. Roofdierengids, Herkenning van West-Europese roofdieren en hun sporen.

Flyer wasbeerhond:

https://www.zoogdiervereniging.nl/sites/default/files/imce/nieuwewebsite/Zoogdiersoorten/Wasbeerhond/downloads/20151116_FlyerWasbeerhond_V4_0.pdf

Erratum moeflon Kijk op Exoten nr 24

In Kijk op Exoten nummer 24 van september 2018 is ten onrechte geschreven dat de moeflon voorkomt in de Amsterdamse Waterleidingduinen.

Exoten melden

Het is van groot belang waarnemingen van exoten te melden, zodat er in onderzoek, beleid en beheer rekening mee gehouden kan worden. Gebruik hiervoor zoveel mogelijk de invoerportals Waarneming.nl, Telmee.nl en MijnVismaat.nl.

De portals van Waarneming.nl en Telmee.nl werken nauw samen en zorgen ervoor dat uw waarnemingen terecht komen in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF).

Mijn VISmaat

Waarneming.nl

Colofon

Eindredactie

Jeroen van Delft, Stichting RAVON

Lay-out & Vormgeving

Kris Joosten, Stichting RAVON

Nieuwsbrief digitaal ontvangen?

Meld u hiervoor aan via www.ravon.nl/nieuwsbriefexoten

Stichting RAVON

Postbus 1413

6501 BK Nijmegen

024-7410600

kantoor@ravon.nl